

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри фінансів
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидата економічних наук, доцента **ОЛІЙНИК Лариси Анатоліївни**
на дисертацію **ШЕВЕЛЯ Олександра Олександровича**
на тему: **«Регулювання ринку продукції аквакультури
в умовах продовольчих викликів»,**
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Вивчення дисертації, а також представлених матеріалів щодо апробації та практичного впровадження основних результатів наукового дослідження, виконаного О. О. Шевелем, дозволяє констатувати наступне щодо актуальності, ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, наукової новизни одержаних результатів, повноти їх викладу в опублікованих наукових працях та визначити загальну оцінку проведеного дослідження.

Актуальність обраної теми дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Сучасний розвиток глобальної економіки супроводжується загостренням проблем продовольчого забезпечення, зростанням попиту на повноцінну білкову продукцію, посиленням цінової нестабільності та порушенням усталених ланцюгів постачання. За таких умов важливого значення набуває здатність держави не лише забезпечувати фізичну та економічну доступність продовольства, а й підтримувати розвиток внутрішніх галузевих ринків, стимулювати власне виробництво та зменшувати залежність від зовнішніх поставок. Вагоме місце у вирішенні зазначених завдань належить ринку продукції аквакультури. Його функціонування має специфічні особливості, пов'язані із залежністю виробництва від водних ресурсів, біологічних циклів вирощування, технологічного забезпечення, кормової бази, ветеринарно-санітарних та екологічних вимог. Водночас аквакультура створює можливості для збільшення внутрішньої пропозиції рибної продукції, розширення її асортименту на ринку та посилення ролі вітчизняного виробника у формуванні продовольчого забезпечення населення. Особливої актуальності ця проблематика набуває для України в умовах воєнного стану. Втрати виробничих потужностей, скорочення обсягів виробництва та рибопосадкового матеріалу, ускладнення логістики й інвестиційної діяльності посилюють необхідність пошуку дієвих механізмів відновлення галузі. Одночасно значна присутність імпортової рибної продукції на ринку актуалізує питання розвитку імпортозаміщення, нарощування конкурентоспроможного національного виробництва та підвищення рівня продовольчої незалежності держави. У зв'язку з цим особливої ваги набуває удосконалення регулювання ринку продукції аквакультури на основі раціонального

поєднання економічних, правових, адміністративних, екологічних і соціальних механізмів. Необхідним є формування дієвих інструментів державної підтримки товаровиробників, стимулювання технологічного оновлення, розвитку власної ресурсної бази та створення економічних передумов для розширення внутрішньої пропозиції. Дослідження теоретичних, методичних і прикладних засад регулювання ринку продукції аквакультури в умовах продовольчих викликів є актуальним та своєчасним, оскільки безпосередньо пов'язане із завданнями зміцнення продовольчої безпеки України, зниження імпортозалежності, відновлення виробничого потенціалу галузі та формування передумов її розвитку в умовах повоєнної відбудови.

Цілком логічним є зв'язок роботи із науковими програмами та планами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема, у рамках наукових тем «Наукове обґрунтування агротехнологічних рішень регулювання розвитку циркулярної та блакитної економіки в сільському і рибному господарстві для реабілітації військовослужбовців і повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0125U001973), «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643), «Прикладна розробка новітнього організаційно-економічного механізму регулювання сталого рибальства і аквакультури через розвиток сільських територій» (номер державної реєстрації 0120U102110).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Вивчення матеріалів дисертації О. О. Шевеля дозволяє констатувати достатній ступінь обґрунтованості її наукових положень, висновків і рекомендацій. Вищезазначене обумовлено використанням коректних методичних засобів і значною джерельною базою. Достовірність результатів дисертації підтверджується застосуванням у процесі дослідження широкого комплексу загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, який дозволив розкрити глибинні залежності й досягти концептуальної єдності дослідження. При формулюванні теоретичних узагальнень та висновків здобувачем використано сукупність як спеціальних, так і загальнонаукових методів наукового пізнання, які дали можливість реалізувати концептуальну систему дослідження, зокрема системний, структурний та діалектичний у процесі дослідження змістовного наповнення теоретичних підходів до трактування поняття конкурентоспроможності галузей національної економіки. Узагальнення зарубіжного досвіду при обґрунтуванні методичного інструментарію при формуванні концептуальних підходів до визначення місця ринку продукції аквакультури в агропродовольчій системі держави, відповідно до якого регулювання його розвитку пов'язується з реалізацією

взаємопов'язаних завдань щодо забезпечення продовольчої безпеки, зменшення імпорто-залежності, підвищення економічної стійкості та відновлення виробничого потенціалу галузі, що дало змогу поглибити теоретико-методичні положення формування сучасної моделі регулювання ринку продукції аквакультури.

Емпіричною базою дослідження стали результати наукових досліджень, виконаних здобувачем особисто або за його участю. Дисертантом опрацьовано 158 джерел наукової, статистичної та аналітичної інформації. Результати дисертації було апробовано на десяти міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах.

Подана до захисту дисертація О. О. Шевеля є самостійним, оригінальним і завершеним дослідженням, основні наукові положення, висновки та рекомендації якого є достовірними та достатньою мірою обґрунтованими.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з дисертацією О. О. Шевеля та представлених супровідних документів дозволяє стверджувати, що наукова новизна дослідження полягає в системному вирішенні важливого науково-прикладного завдання, пов'язаного із обґрунтуванням теоретичних і методичних положень, практичних рекомендацій, які в сукупності вирішують важливий актуальний аспект щодо нового вирішення проблеми регулювання ринку продукції аквакультури в умовах продовольчих викликів, розроблення відповідних рекомендацій прикладного характеру задля повоєнної відбудови країни.

До основних результатів, які містять елементи наукової новизни можна віднести: збагачення наукових положень, пов'язаних з визначенням взаємодії складових механізму регулювання ринку продукції аквакультури, в основу якого покладено систематичний розрахунок структури виробничих витрат, результати опитування суб'єктів аквакультури, оцінка стану матеріально-технічної бази підприємств та економічних індикаторів розвитку галузі, що дало змогу визначити пріоритетні напрями державної підтримки, орієнтовані на технологічну модернізацію виробництва, зниження собівартості продукції, розвиток внутрішнього ринку шляхом створення умов для поставки галузі рибопосадкового матеріалу; розроблений науковий підхід до використання зарубіжних практик регулювання ринку продукції аквакультури, що базується на порівняльному оцінюванні моделей державної підтримки Норвегії, Канади, Японії та Чилі та дозволяє виокремити найбільш результативні фінансові, інноваційні й екологічні інструменти, обґрунтувати можливості їх адаптації до національних умов і визначити напрями вдосконалення регуляторної політики у контексті європейської інтеграції та повоєнного відновлення України; методичний підхід до регулювання розвитку ринку продукції аквакультури, заснований на взаємопов'язаному оцінюванні продовольчої безпеки, імпортозалежності та інклюзивності розвитку, що дає змогу визначати економічні наслідки функціонування

ринку, виявляти проблемні параметри його розвитку та підвищувати обґрунтованість вибору інструментів галузевого регулювання.

Важливі методичні результати дисертаційного дослідження наступні:

1) досліджено сучасні тенденції функціонування ринку продукції аквакультури та визначити напрями його розвитку в умовах глобальних продовольчих викликів;

2) визначено особливості й оцінено вплив підходів до регулювання на ринок продукції аквакультури шляхом дослідження товарної структури імпорту, митної вартості та конкурентних переваг вітчизняного виробництва;

3) сформовано комплекс науково обґрунтованих прикладних рекомендацій направлених на обґрунтування напрямів удосконалення механізмів регулювання ринку продукції аквакультури з визначенням пріоритетів державної підтримки;

4) розроблено механізм надання компенсацій на рибопосадковий матеріал та спеціалізоване обладнання для розвитку ринку продукції аквакультури і відновлення виробництва на деокупованих і постраждалих від бойових дій територіях;

У результаті глибокого аналізу предмету проведеного дослідження, здобувачем сформульовано переконливі теоретичні висновки.

Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів. Запропоновані здобувачем практичні рекомендації щодо регулювання ринку продукції аквакультури в умовах продовольчих викликів були безпосередньо використані органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання, зокрема:

– Інституту тваринництва НААН, де на практиці використовуються надані пропозиції щодо надання державної дотації для відшкодування суб'єктам аквакультури вирощеного або закупленого рибопосадкового матеріалу до 30 % та відшкодування закупленого обладнання, зокрема технологічного, рибопереробного, інкубаційного до 50 %, оскільки поставлені завдання не можуть бути розв'язані за допомогою лише ринкових механізмів через тривалий виробничий ланцюг і повільну оборотність капіталу в галузі майже до 4 років, де обмеження пов'язані з володінням і використанням основного виробничого ресурсу та відсутністю повноцінного механізму довгострокової застави землі під водою, розпорошеність ділянок, значна кількість мікровиробників і вплив воєнних дій, враховуючи залежність від кон'юнктури ринку, складність виходу на зовнішні ринки продукції аквакультури (довідка № 409-01/а від 16.12.2024 р.);

– Державної установи «Методично-технологічний центр з аквакультури» Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм при розробленні підходів щодо вдосконалення регулювання ринку продукції аквакультури в умовах зростання продовольчої нестабільності, поглиблення ресурсної кризи, під час підготовки пропозицій щодо формування державної політики підтримки аквакультури,

зокрема в контексті підвищення рибопродуктивності водойм і забезпечення стабільної пропозиції риби та рибної продукції, стимулювання виробництва рибопосадкового матеріалу як базової ланки продовольчої безпеки та імпортозаміщення, розширення бюджетних програм, шляхом взаємоузгодження екосистемного підходу з ринковими стимулами розвитку аквакультури, розробленням нормативних засад замкнутого циклу відновлення риби у рамках регулювання ринку продукції аквакультури, підвищення рівня державної підтримки національних виробників через створення прогнозованого середовища для планування і збуту продукції аквакультури на ринку (довідка № 02-08/145 від 28.05.2025 р.);

– Асоціації «Укррибспілка» при розробленні структурно-методичного забезпечення процесу модернізації економічного методу регулювання шляхом інтеграції аналітичних показників, цифрових сервісів та інформації про державну підтримку з метою переорієнтації державних закупівель на підсилення позицій вітчизняної риби та розвитку системи імпортозаміщення в галузі як інструменту та джерела достовірних даних щодо асортименту риби на ринку, її якості, сприяючи зміцненню виробничих потужностей національних виробників для забезпечення білковими продуктами (довідка № 29 від 24.04.2026 р.).

Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема, у навчальні програми дисциплін для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» ОПП «Міжнародна економіка» спеціальності С1 «Економіка та міжнародні економічні відносини» (акт від 26.06.2025 р.), для здобувачів вищої освіти ОС «Магістр» ОПП «Водні біоресурси та аквакультура» (акт від 18.07.2025 р.).

Повнота викладення в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації О. О. Шевеля є теоретично обґрунтованими та повною мірою висвітлені у наукових працях здобувача. Основні положення дисертації опубліковано в 22 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 методичних рекомендацій, 9 тез наукових доповідей.

Ознайомлення із представленими матеріалами, які відображають результати дослідження О. О. Шевеля дозволяє констатувати, що дисертація підготовлена відповідно до вимог чинного законодавства та нормативних документів України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та наукові публікації, у яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не містять порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий,

літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних і орфографічних помилок, а також технічних недоліків.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Відзначаючи змістовність та наукову цінність проведеного дослідження, обґрунтованість основних положень, висновків і рекомендацій, не можна, водночас, залишити поза увагою окремі дискусійні положення:

1. У дисертації систематизовано наукові підходи до регулювання аграрного ринку та обґрунтовано принципи законності, системності, прозорості, пропорційності й наукової обґрунтованості впливу інструментів і механізмів регулювання. Водночас наукову завершеність дослідження посилила б галузева конкретизація зазначених принципів щодо ринку продукції аквакультури, зокрема визначення економічних умов, за яких державне втручання є необхідним, а ринкове саморегулювання – достатнім.

2. Вагоме місце в роботі приділено дослідженню формування передумов для зниження імпортозалежності ринку продукції аквакультури шляхом нарощування внутрішнього виробництва. Водночас доцільно було б більш чітко визначити економічні межі імпортозаміщення та критерії відбору видів рибної продукції, щодо яких нарощування внутрішнього виробництва є економічно доцільним, з урахуванням природно-ресурсних можливостей, виробничого потенціалу та рівня імпортозалежності, що підвищило б прикладну значущість роботи.

3. У дисертації автором запропоновано економічний інструментарій, що передбачає розрахунок коефіцієнта імпортозаміщення, індексу імпортозалежності, рівня локалізації виробництва та економічного ефекту від переорієнтації державних закупівель на вітчизняну продукцію аквакультури. Водночас практичну значущість одержаних результатів посилила б апробація зазначених показників на фактичних даних за окремими видами продукції аквакультури та визначення економічних умов, за яких переорієнтація державного попиту на вітчизняну продукцію забезпечуватиме найбільший загальноекономічний ефект.

4. Автором проведено опитування суб'єктів господарювання у сфері аквакультури, результати якого використано для визначення виробничо-економічних проблем галузі та визначення напрямів удосконалення державної підтримки. Водночас методичну обґрунтованість одержаних результатів посилило б більш детальне висвітлення принципів формування вибірки респондентів, зокрема її кількісних параметрів, критеріїв відбору суб'єктів господарювання та відповідності складу опитаних основним характеристикам досліджуваної сукупності.

5. Запропоновані механізми державної підтримки рибопосадкового матеріалу та обладнання є достатньо обґрунтованими, однак дисертацію можна було б посилити

оцінкою можливих ризиків їх впровадження для державного бюджету та механізмів контролю ефективності використання коштів.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно констатувати, що наявні в дисертації дискусійні положення значною мірою характеризують авторській підхід до дослідження питань щодо регулювання ринку продукції аквакультури в умовах продовольчих викликів й не знижують її загальної позитивної оцінки.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертація на тему: «Регулювання ринку продукції аквакультури в умовах продовольчих викликів» є самостійним, завершеним дослідженням, в якому запропоноване нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні науково-методичних основ, теоретичних положень і розробленні комплексу практичних заходів щодо забезпечення теоретичних, методичних і прикладних засад регулювання ринку продукції аквакультури в умовах продовольчих викликів.

Поставлені здобувачем завдання дослідження вирішено, а мета досягнута. Дисертація виконана на високому теоретико-методичному рівні, має наукове та практичне значення. Матеріал дисертації викладено логічно і послідовно, результати дослідження є достовірними, твердження автора є аргументованими та повною мірою обґрунтованими. Публікації висвітлюють основні результати проведеного наукового дослідження.

Актуальність та рівень вирішення поставлених завдань, новизна й ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень відповідають вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Шевель Олександр Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Лариса ОЛІЙНИК